

2α

Πρωτολογία του κατηγορού

{1} Όταν τὰ πράγματα εἶναι εἶναι ἀποδεκτὰ καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές, ἡ καταδίκη ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸν νόμο καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὸν ψήφισαν, ποὺ εἶναι κύριοι ὁλόκληρης τῆς πολιτείας. Ἐὰν ὑπάρχει ὅμως κάποια ἀμφισβήτηση, ἡ ἀπόφανση, συμπολίτες μου, ἔχει ἀνατεθεῖ σὲ σᾶς. Νομίζω, πάντως, ὅτι ὁ κατηγορούμενος δὲν θὰ ἀμφισβητήσει τίποτε ἀπ' ὅσα θὰ πῶ. Σὲ ἓνα γυμναστήριο, ὁ γιός μου χτυπήθηκε στὰ πλευρὰ ἀπὸ τὸ ἀκόντιο τούτου τοῦ νεαροῦ, κι ὁ θάνατος ἦταν ἀκαριαῖος. Δὲν τὸν κατηγορῶ ὅτι τὸν σκότωσε ἐκούσια· τὸ ἔκανε ἀκούσια. {2} Ὡστόσο, ἂν καὶ ἀκούσια, δὲν μοῦ προκάλεσε μικρότερη συμφορὰ ἀπ' ὅ,τι ἂν τὸ εἶχε κάνει ἐκούσια. Στὸν ἴδιο τὸν νεκρὸ δὲν δημιούργησε καμιὰ ἀνησυχία, ἀλλὰ σὲ μᾶς τοὺς ζωντανούς. Ἀπὸ σᾶς τώρα ζητῶ νὰ λυπηθεῖτε τὴν ἀτεκνία τῶν γονέων, νὰ σπλαχνιστεῖτε τὸ πρόωρο τέλος τοῦ νεκροῦ καὶ νὰ ἀποκλείσετε τὸν φονιά ἀπ' ὅσα προβλέπει ὁ νόμος. Μὴν ἀφήσετε ὁλόκληρη τὴν πόλη νὰ μαινεται ἀπὸ τοῦτον.

2β

Πρωτολογία του κατηγορουμένου

{1} Τώρα γίνεται σὲ μένα φανερὸ πὼς οἱ ἴδιες οἱ συμφορὲς καὶ ἡ Ἀνάγκη ὑποχρεώνουν αὐτοὺς ποὺ δὲν ἀναμειγνύονται στὶς ὑποθέσεις τῶν ἄλλων νὰ ἐμπλέκονται σὲ δίκες καὶ τοὺς φιλήσυχους νὰ γίνονται τολμηροί, προβαίνοντας σὲ λόγια καὶ ἔργα ποὺ ἀντίκεινται στὸν χαρακτήρα τους. Ἐγὼ δὲν εἶμαι οὔτε ἤθελα νὰ εἶμαι τέτοιος ἄνθρωπος, ἐκτὸς κι ἂν ἔχω ἐντελῶς ἐσφαλμένη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτό μου. Σὲ πείσμα ὅμως τοῦ χαρακτήρα μου, ἀναγκάζομαι τώρα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ συμφορὰ νὰ ἀπολογηθῶ γιὰ πράγματα τὶς ἀκριβεῖς συνθῆκες τῶν ὁποίων ἀντιλήφθηκα μὲ δυσκολία, καὶ βρίσκω ἀκόμη πιὸ δύσκολο νὰ σᾶς τὶς μεταφέρω μὲ λόγια. {2} Ἀπὸ ἀνάγκη ἀδήριτη, κύριοι δικαστές, ὑποχρεώνομαι κι ἐγὼ νὰ καταφύγω στὴν εὐσπλαχνία σας καὶ νὰ σᾶς παρακαλέσω, ἂν σᾶς φανεῖ ὅτι ἀγόρευσα μὲ μεγαλύτερη λεπτολογία ἀπ' ὅ,τι εἴθισται, νὰ ἀντιμετωπίσετε εὐμενῶς τὴν ἀπολογία μου καὶ νὰ μὴν κρίνετε, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὸ ἀτυχὲς συμβᾶν ποὺ προαναφέρθηκε, μὲ βάση τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μὲ βάση τὴν ἀλήθεια τους. Ὅσοι εἶναι ἱκανοὶ στὸν λόγο, ξέρουν νὰ δημιουργοῦν ἐντυπώσεις γιὰ τὰ πράγματα. Τὴν ἀλήθεια ὅμως τὴ λένε αὐτοὶ ποὺ εἶναι δίκαιοι καὶ εὐσεβεῖς στὰ ἔργα τους.

{3} Ἐκπαιδεύοντας τὸν γιό μου σὲ ὅ,τι εἶναι πιὸ ὠφέλιμο γιὰ τὴν πόλη, νόμιζα πὼς καὶ στοὺς δύο μας θὰ ἔβγαινε σὲ καλὸ. Οἱ προσδοκίες μου, ὥστόσο, διαψεύστηκαν. Ὁ νεαρός, οὔτε ἀπὸ ὑπεροψία οὔτε ἀπὸ ἀσυδοσία, ἀλλὰ ἀσκούμενος στὸν ἀκοντισμὸ μαζί μὲ τοὺς συνομηλίκους του, ἀκόντισε μὲν, ἀλλὰ δὲν σκότωσε κανέναν, τουλάχιστον σύμφωνα μὲ τὴν ἀλήθεια τῶν γεγονότων· κατηγορεῖται γιὰ ἀκούσιο φόνο ἐξαιτίας ἐνὸς σφάλματος ποὺ διέπραξε ἄλλος κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του.

{4} Ἄν τὸ ἀκόντιο, βγαίνοντας ἀπὸ τὴν πορεία του, εἶχε χτυπήσει τὸ παιδί ἐκτὸς τοῦ ὀριοθετημένου χώρου, θὰ ἀναγνωρίζαμε ἀσυζητητὶ τὴν ἐνοχή μας. Τὸ παιδί ὅμως ἔτρεξε πρὸς τὴν φορὰ τοῦ ἀκοντίου κι ἔβαλε μπροστά τὸ σῶμα του. Ἔτσι ὁ γιός μου ἐμποδίστηκε νὰ βρεῖ τὸν στόχο καὶ χτυπήθηκε τὸ παιδί, ποὺ βρέθηκε στὴν πορεία τοῦ ἀκοντίου, μὲ συνέπεια νὰ κατηγορούμαστε ἐμεῖς οἱ ἀθῶοι. {5} Τὸ παιδί χτυπήθηκε ἐπειδὴ ἔτρεξε πρὸς τὸ ἀκόντιο. Ὁ κατήγορος δὲν ἔχει δίκιο νὰ ρίχνει τὸ φταίξιμο στὸν νεαρό, γιατί δὲν χτύπησε κανέναν ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ στέκονταν ἔξω ἀπὸ τὸν στόχο. Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ παιδί, ἂν στεκόταν, δὲν θὰ εἶχε χτυπηθεῖ· βρέθηκε ἐκούσια στὴ φορὰ τοῦ ἀκοντίου. Καθίσταται, ἐπομένως, ἀκόμη σαφέστερο ὅτι ἔχασε τὴ ζωὴ του ἐξαιτίας τοῦ δικοῦ του σφάλματος. Ἄν εἶχε παραμείνει ἀκίνητο καὶ δὲν ἔτρεχε, δὲν θὰ εἶχε χτυπηθεῖ.

{6} Ἐφόσον καὶ οἱ δύο πλευρὲς συμφωνοῦμε ὡς πρὸς τὸ ἀκούσιο τοῦ φόνου, τὸ ποιὸς εἶναι ὁ φονιάς θὰ ἀποδειχτεῖ ἀκόμη σαφέστερα ἂν ἐξετάσουμε τίνος ἦταν τὸ σφάλμα. Αὐτοὶ ποὺ σφάλλουν σὲ κάποιον ἐγκλήρημά τους εἶναι δράστες τῶν ἀκουσίων· κι αὐτοὶ ποὺ κάνουν ἢ παθαίνουν κάτι ἐκούσια εἶναι ὑπαίτιοι γιὰ τὶς συνέπειες.

{7} Ὁ νεαρός, λοιπόν, δὲν ἔσφαλε στὸ παραμικρὸ εἰς βάρος ὁποιουδήποτε. Οὔτε ἀσκοῦνταν ἐνῶ τοῦ εἶχε ἀπαγορευθεῖ, ἀλλὰ, ἀντιθέτως, ἔχοντας λάβει ἐντολή. Οὔτε ἀκόντιζε ἐν μέσῳ αὐτῶν ποὺ γυμνάζονταν, ἀλλὰ μὲ τὴν ὁμάδα τῶν ἀκοντιστῶν. Κι οὔτε πέτυχε τὸ παιδί ρίχνοντας τὸ ἀκόντιο ἐκτὸς στόχου, πρὸς τοὺς θεατές. Ἔκανε τὰ πάντα σωστά, ὅπως σκόπευε. Δὲν διέπραξε, ἐπομένως, τίποτε τὸ ἀκούσιο, ἀλλὰ, τουναντίον, ἔπαθε, καθὼς ἐμποδίστηκε νὰ βρεῖ τὸν στόχο.

{8} Τὸ παιδί ὅμως, θέλοντας νὰ τρέξει, δὲν ὑπολόγισε σωστὰ τὸν χρόνο κατὰ τὸν ὁποῖο θὰ ἦταν ἀσφαλὲς νὰ τὸ κάνει, κι ἔπεσε ἄθελά του σὲ συμφορά. Δικό του ἦταν τὸ σφάλμα, δική του καὶ ἡ συμφορά. Τὴν ἀστοχία του τὴν πλήρωσε μὲ τὴ ζωὴ του. Φυσικά, οὔτε χαιρόμαστε γι' αὐτό, οὔτε τὸ θέλαμε. Συμμεριζόμαστε τὴ θλίψη καὶ τὸν πόνο τῶν δικῶν του. Καθὼς ὅμως τὸ σφάλμα ἀνάγεται σὲ κεῖνον, τὸ ἔργο δὲν εἶναι δικό μας, ἀλλὰ ἐκείνου ποὺ ἔσφαλε. Τὸ πάθημα ἔπεσε στὸν

δράστη. Ἐμεῖς, ἐπομένως, ἀπαλλασσόμαστε ἀπὸ τὴν κατηγορία, ἐνῶ ὁ δράστης ἔχει δικαίως τιμωρηθεῖ, τὴν ἴδια στιγμή πού διέπραξε τὸ σφάλμα του.

{9} Μᾶς ἀπαλλάσσει καὶ ὁ νόμος στὸν ὁποῖο ὁ κατηγορος βασίζει τὴ δίωξή του ἐναντίον μου. Ὁ νόμος ἀπαγορεύει τὸν φόνο εἴτε εἶναι δίκαιος εἴτε ἄδικος. Καθὼς τὸ σφάλμα διαπράχτηκε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ θῦμα, ὁ γιός μου ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν κατηγορία τοῦ ἀκούσιου φόνου· καὶ καθὼς δὲν ἐγκαλεῖται ἀπὸ τὸν ἐνάγοντα ὅτι σκότωσε ἐκούσια, ἀπαλλάσσεται καὶ ἀπὸ τὶς δύο κατηγορίες, τόσο τοῦ ἀκούσιου ὅσο καὶ τοῦ ἐκούσιου φόνου.

{10} Ὁ γιός μου, λοιπόν, ἀπαλλάσσεται τόσο ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῶν γεγονότων ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν νόμο σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο διώκεται. Οὔτε ὁ τρόπος τῆς ζωῆς μας δικαιολογεῖ νὰ πάθουμε τέτοια δεινά. Ὁ γιός μου θὰ πληρώσει ἄδικα γιὰ τὸ σφάλμα ἐνὸς ἄλλου, κι ἐγώ, ἂν καὶ ὄχι πιὸ ἄμεμπτος ἀπὸ ἐκεῖνον ἀλλὰ ἐξίσου, θὰ ὑποφέρω πολλαπλάσια. Ὑστερα ἀπὸ τὴν καταστροφή του, ἡ ζωή μου, ὅση μοῦ ἀπομένει, θὰ εἶναι ἀβίωτη. Ἐχοντας χάσει τὸ παιδί μου, θὰ μὲ ζωντανὸς στὸν τάφο.

{11} Λυπηθεῖτε, λοιπόν, τοῦτο τὸ παιδί γιὰ τὴ συμφορὰ πού τὸ βρῆκε χωρὶς νὰ ἔχει σφάλει, λυπηθεῖτε κι ἐμένα τὸν δόλιο πού μὲ βρῆκε στὰ γεράματα τέτοιο κακό. Μὴ μᾶς προδιαγράψετε ἄθλια μοίρα καταδικάζοντάς μας· τηρήστε τὴν εὐσέβεια καὶ ἀθωῶστε μας. Τὸ θῦμα, μὲ τὴ συμφορὰ πού τὸ βρῆκε, ἔχει τιμωρήσει τὸν ἑαυτό του, κι εἶναι ἄδικο νὰ πληρώσουμε κι ἐμεῖς τὶς συνέπειες τοῦ δικοῦ του λάθους. Ἀναγνωρίστε πὼς ὅ,τι ἔγινε, ἔγινε δίκαια καὶ σωστά. {12} Σεβόμενοι, λοιπόν, τὴν ἀνθρώπινη καὶ θεϊκὴ δικαιοσύνη, ἀθωῶστε μας καὶ μὴ ρίξετε τοὺς δύο πιὸ ἀξιοθρήνητους ἀνθρώπους, πατέρα καὶ γιό, σὲ πρόωρες συμφορές.

2γ

Δευτερολογία τοῦ κατηγοροῦ

{1} Ὅτι ἡ ἴδια ἡ Ἀνάγκη ἐξωθεῖ τοὺς πάντες σὲ λόγια καὶ ἔργα πού ἀντίκεινται στὸν χαρακτήρα τους, νομίζω πὼς τὸ δείχνει τοῦτος, στὰ ἔργα καὶ ὄχι στὰ λόγια. Ἐνῶ στὸ παρελθὸν ἦταν ἐλάχιστα θρασὺς καὶ τολμηρός, τώρα, ἐξαιτίας τῆς συμφορᾶς του, ἔχει ἀναγκαστεῖ νὰ λέει πράγματα πού δὲν θὰ περίμενα ποτὲ νὰ πεῖ. {2} Ἐγὼ μέσα στὴν ἀφέλειά μου δὲν περίμενα ποτὲ ὅτι θὰ μὲ ἀντέκρουε· ἀλλιῶς, δὲν θὰ εἶχα στερήσει ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου τὸ ἥμισυ τῆς κατηγορίας, ἐκφωνώντας ἕναν λόγο ἀντὶ γιὰ δύο. Καὶ τοῦτος, ἂν δὲν ἦταν τόσο θρασὺς, δὲν θὰ ὑπερτεροῦσε

τώρα διπλά, έκφωνώντας μία απολογία ως απάντηση στὸν ἕναν καὶ μοναδικό μου λόγο, καὶ μία κατηγορία στὴν ὁποία δὲν θὰ μπορῶ νὰ ἀποκριθῶ.

{3} Κι ἐνῶ διαθέτει τόσο μεγάλο πλεονέκτημα στοὺς λόγους, καὶ ἀκόμη μεγαλύτερο σὲ αὐτὰ ποὺ ἔκανε, ἔχει τὸ θράσος νὰ σᾶς παρακαλεῖ διαρκῶς νὰ ἀντιμετωπίσετε εὐμενῶς τὴν ἀπολογία του. Ἐγὼ ποὺ δὲν ἔκανα κανένα κακό, ἀλλά, ἀντιθέτως, ἔπαθα συμφορὲς μεγάλες καὶ δεινές, καὶ τώρα ἀκόμη δεινότερες, στὴν πράξη καὶ ὄχι στὰ λόγια, καταφεύγω, κύριοι, στὴν εὐσπλαχνία σας καὶ σᾶς παρακαλῶ, ἐσεῖς ποὺ εἴστε τιμωροὶ τῶν ἀνοσίων ἔργων καὶ κριτὲς τῶν ὁσίων, νὰ μὴν ἐξαφανίσετε ἔργα φανερά πεισμένοι ἀπὸ δολερὲς λεπτολογίες, θεωρώντας ψευδὴ τὴν ἀλήθεια τῶν γεγονότων. {4} Οἱ λεπτολογίες εἶναι κατασκευὲς ποὺ ἀποβλέπουν περισσότερο στὴν πειθὼ παρὰ στὴν ἀλήθεια. Ἡ τελευταία, ὡστόσο, θὰ λεχθεῖ, πιὸ ἄτεχνα ἀλλὰ καὶ πιὸ ἄδολα.

Πιστεύοντας στὸ δίκιο μου, περιφρονῶ τὴν ἀπολογία του. Δυσπιστῶ ὅμως στὴ σκληρότητα τῆς Τύχης. Σὰν νὰ μὴν ἦταν ἀρκετὸ ποὺ ἔχασα τὸ στήριγμά μου, τὸν γιό μου, φοβοῦμαι μήπως τὸν δῶ νὰ καταδικάζεται κι ἀπὸ πάνω ὡς δράστης τοῦ φόνου. {5} Ὁ ἀπολογούμενος ἔχει φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο θράσους καὶ ἀναισχυντίας, ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι αὐτὸς ποὺ ἀκόντισε καὶ σκότωσε, οὔτε χτύπησε οὔτε σκότωσε κανέναν, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ οὔτε ἄγγιξε τὸ ἀκόντιο οὔτε διανοήθηκε νὰ ἀκοντίσει, δὲν βρῆκε ἄλλο στόχο σὲ ὅλη τὴ γῆ, σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, παρὰ κάρφωσε στὰ πλευρά του τὸ ἀκόντιο! Ἐγὼ ὅμως, ἂν κατηγοροῦσα τὸν γιό του ὅτι σκότωσε ἐκούσια, θὰ ἤμουν, θαρρῶ, πιὸ πειστικὸς ἀπὸ ἐκείνον, ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ νεαρὸς οὔτε ἀκόντισε οὔτε σκότωσε.

{6} Ἐκείνη τὴ στιγμή, ὁ παιδοτρίβης ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν περισυλλογὴ τῶν ἀκοντίων γιὰ τοὺς ἀκοντιστές, κάλεσε τὸν γιό μου. Κι ἐκεῖνος, ἐξαιτίας τῆς ἀσυδοσίας τοῦ νεαροῦ, βρέθηκε στὴν πορεία τοῦ φονικοῦ του δόρατος καὶ χωρὶς νὰ σφάλει στὸ παραμικρὸ καὶ εἰς βάρος κανενός, εἶχε ἄθλιο τέλος. Ὁ νεαρὸς, ὡστόσο, ποὺ ἀκόντισε χωρὶς νὰ ὑπολογίζει ὅτι ἐκείνη τὴ στιγμή μαζεύονταν τὰ ἀκόντια, δὲν ἐμποδίστηκε, ὅπως λέει ὁ ἀντίδικος, νὰ βρεῖ στόχο· γιὰ κακὴ μου τύχη, βρῆκε. Πρόθεσή του, βεβαίως, δὲν ἦταν νὰ σκοτώσει. Ὡστόσο, εἶναι εὐκολότερα ὑποστηρίξιμο ὅτι σκότωσε ἐκούσια παρὰ ὅτι οὔτε ἀκόντισε οὔτε σκότωσε.

{7} Μολονότι μοῦ σκότωσαν τὸ παιδί μου ἀκούσια μᾶλλον παρὰ ἐκούσια, ἀρνοῦνται ὁλωςδιόλου ὅτι τὸ σκότωσαν, καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν καταδικάζονται οὔτε ἀπὸ τὸν νόμο, ποὺ ἀπαγορεύει τὸν φόνο εἴτε εἶναι δικαιολογημένος εἴτε ἀδικαιολόγητος. Ὡστόσο, ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀκόντισε; Σὲ ποιὸν ἀνάγεται ὁ φόνος; Στοὺς θεατὲς ἢ στοὺς παιδαγωγούς, τοὺς ὁποίους κανεὶς δὲν κατηγορεῖ στὸ ἐλάχιστο; Οἱ συνθῆκες τοῦ θανάτου του δὲν εἶναι ἀφανεῖς· γιὰ μένα τουλάχιστον, εἶναι ὀλοφάνερές. Ἐγὼ θεωρῶ ὅτι σωστὰ ὁ νόμος ὀρίζει πὼς ὅσοι σκοτώνουν πρέπει

νὰ τιμωροῦνται. Αὐτὸς ποὺ σκότωσε ἀκούσια, εἶναι δίκαιο νὰ πέσει σὲ ἀκούσιες συμφορές, κι αὐτὸς ποὺ σκοτώθηκε, ἀκούσια ἢ ἐκούσια, θὰ ἀδικοῦνταν ἂν παρέμενε χωρὶς ἱκανοποίηση.

{8} Οὐτε εἶναι σωστὸ νὰ ἀθωωθεῖ γιὰ τὸ τυχαῖο τοῦ σφάλματος. Ἄν ἡ κακὴ στιγμή δὲν ὀφείλεται σὲ θεϊκὸ σχέδιο, ἀλλὰ πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἀνθρώπινο σφάλμα, τὸ σωστὸ εἶναι ἡ ἀτυχία νὰ γίνεи συμφορὰ γι' αὐτὸν ποὺ ἔσφαλε. Ἄν ὅμως μίasma θεοῦ ἔχει μολύνει τὸν δράστη γιὰ κάποιο προηγούμενο ἀσέβημά του, δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ἐμποδίζονται τὰ χτυπήματα τῆς θεότητος.

{9} Εἶπαν ἐπίσης πὼς εἶναι ἀθέμιτο νὰ θεωροῦνται ἄξιοι κακῶν αὐτοὶ ποὺ ἐπιδίδονται σὲ καλὲς καὶ εὐγενεῖς ἐνασχολήσεις. Πῶς εἶναι ὅμως θεμιτὸ γιὰ ἐμᾶς, ποὺ ἀσκούμεστε σὲ ἐνασχολήσεις ἐξίσου εὐγενεῖς μὲ τὶς δικές τους, νὰ τιμωρούμαστε μὲ θάνατο; Ἰσχυριζόμενος δὲ ὅτι ὁ γιός του δὲν ἔσφαλε σὲ τίποτε καὶ ἀξιῶνοντας οἱ συμφορές νὰ πέφτουν σὲ αὐτοὺς ποὺ ἔσφαλαν καὶ ὅχι νὰ ἐκτρέπονται στοὺς ἁμεμπτοὺς, ἐπιχειρηματολογεῖ ὑπὲρ μας. Ὁ γιός μου, ποὺ σκοτώθηκε ἀπὸ τοῦτον τὸν νεαρὸ χωρὶς νὰ ἔχει σφάλει στὸ παραμικρό, θὰ ἀδικοῦνταν κατάφωρα ἂν δὲν ἐκδικοῦμεν τὸν θανατὸ του. Κι ἐγώ, ἂν καὶ πῶς ἁμεμπτος ἀπὸ τοῦτον τὸν νεαρὸ, θὰ ὑποστῶ δεινὴ μεταχείριση ἂν δὲν μοῦ παράσχετε ὅσα μοῦ προσφέρει ὁ νόμος.

{10} Θὰ καταστήσω τώρα σαφὲς ὅτι βάσει τῆς ἐπιχειρηματολογίας τῶν ἰδίων τῶν ἀντιδίκων ὁ κατηγορούμενος δὲν ἀπαλλάσσεται οὔτε ἀπὸ τὸ σφάλμα οὔτε ἀπὸ τὸ ἀκούσιο τοῦ φόνου. Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὸν ἕναν, ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν ἄλλον. Ἄν ἰσχύει ὅτι ὁ γιός μου εἶναι φονιάς τοῦ ἑαυτοῦ του ἐπειδὴ μπῆκε στὴ φορὰ τοῦ ἀκοντίου καὶ δὲν στάθηκε ἀκίνητος, τότε ἔνοχος εἶναι καὶ ὁ νεαρὸς. Θὰ ἦταν ἀθῶος μόνο ἂν ὁ γιός μου εἶχε σκοτωθεῖ ἐνῶ ἐκεῖνος δὲν ἀκόντιζε ἀλλὰ στεκόταν ἀκίνητος. Ἄν ὁ φόνος ἐγίνε καὶ ἀπὸ τοὺς δύο, ὁ γιός μου, ποὺ ἔσφαλε εἰς βάρος τοῦ ἑαυτοῦ του, πλήρωσε τὸ σφάλμα του περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τοῦ ἀναλογοῦσε: ἔχασε τὴ ζωὴ του. Ὁ συνεργός, ὡστόσο, καὶ κοινωνὸς ἑνὸς σφάλματος εἰς βάρος ἄλλου προσώπου, πῶς δικαιούται νὰ παραμείνει ἀτιμώρητος;

{11} Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀγόρευση τῶν ἰδίων τῶν ἀπολογουμένων ὅτι ὁ νεαρὸς ἦταν μέτοχος τοῦ φόνου, δὲν θὰ ἦταν οὔτε δίκαιο οὔτε ὅσιο νὰ τὸν ἀπαλλάξετε. Ἐμεῖς ποὺ χάσαμε τὴ ζωὴ μας ἐξαιτίας τοῦ δικοῦ τους σφάλματος, ἂν καταδικαστοῦμε ὡς δράστες τοῦ φόνου, θὰ ὑποστοῦμε ἀνόσια μεταχείριση. Οὔτε ἐσεῖς θὰ εἴστε εὐσεβεῖς ἂν δὲν ἀποκλείσετε τοὺς φονιάδες μας ἀπ' ὅσα πρέπει. Θὰ ἦταν ἀνόσιο νὰ ἀπαλλάξετε μὴ καθαρὸς ἀνθρώπους.

Καθὼς, λοιπόν, ὅλο τὸ μίasma, καὶ γιὰ λογαριασμὸ ὅλων, θὰ πέσει πάνω σας, ὀφείλετε νὰ εἴστε ἄκρως προσεκτικοὶ στὴν ἀπόφασή σας. Ἄν τὸν βρεῖτε ἔνοχο καὶ τὸν ἀποκλείσετε ἀπ' ὅσα τὸν ἀποκλείει ὁ νόμος, θὰ εἴστε καθαροὶ ἀπὸ τὴν κατηγορία. Στὸ ὄνομα, λοιπόν, τῆς εὐσέβειας

καὶ τῶν νόμων, πάρτε τον καὶ τιμωρήστε τον· μὴν τὸν ἀφήσετε νὰ σᾶς μολύνει. Καὶ γιὰ μᾶς τοὺς γονεῖς, ποὺ εἴμαστε ἀπὸ κεῖνον θαμμένοι ζωντανοί, κάντε τὴ συμφορὰ νὰ μοιάζει, ἔστω, ἐλαφρότερη.

2δ

Δευτερολογία του κατηγορουμένου

{1} Εἶναι εὐλογο ὁ ἐνάγων, ἔχοντας στραμμένη τὴν προσοχή του στὴ δική του κατηγορία, νὰ μὴν ἔχει κατανοήσει τὴν ἀπολογία μου. Ἐσεῖς ὅμως θὰ πρέπει νὰ τὴν κατανοήσετε. Γνωρίζετε ὅτι ἐμεῖς οἱ ἀντίδικοι, κρίνοντας τὰ πράγματα ἀπὸ τὴ δική μας σκοπιά, θεωροῦμε εὐλογα πὼς ὅσα λέμε εἶναι δίκαια, ἐσεῖς ὅμως ὀφείλετε νὰ βλέπετε τὰ γεγονότα ἀμερόληπτα. {2} Ἡ ἀλήθεια τῶν ἔργων ἐξετάζεται μὲ βάση τὰ λόγια. Ἄν ἔχω πεῖ κάποιο ψεῦδος, ἀναγνωρίζω ὅτι ρίχνει σκιά καὶ σὲ καθετὶ ποὺ ἔχω πεῖ σωστά. Ἄν, ὡστόσο, λέγοντας τὴν ἀλήθεια σᾶς φάνηκα ὑπερβολικὰ λεπτολόγος, ὑπεύθυνος γιὰ τὴ δυσφορία σας δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῶ ἐγώ, ὁ λέγων, ἀλλὰ αὐτός, ὁ πράξας.

{3} Κατ' ἀρχάς, θέλω νὰ ἀντιληφθεῖτε ὅτι ἡ κατηγορία ἀπὸ μόνη της δὲν καθιστᾷ κάποιον φονιά· ἡ ἐνοχή του μένει νὰ ἀποδειχτεῖ. Ὁ ἀντίδικος συμφωνεῖ μὲν ὅτι τὰ γεγονότα εἶναι ὅπως τὰ περιγράφω, ἔχει ὅμως διαφορετικὴ ἄποψη γιὰ τὸ ποιὸς ἦταν ὁ δράστης τοῦ φόνου, κάτι ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ καταστεῖ σαφὲς παρὰ μόνον ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. {4} Διαμαρτύρεται γιὰ τὶς διαβολὲς ποὺ τάχα ξεστομίζω γιὰ τὸν γιό του, ὅτι ἐνῶ ἐκεῖνος οὔτε ἀκόντισε οὔτε διανοήθηκε νὰ τὸ κάνει, ἀποδεικνύεται δράστης τοῦ φόνου. Αποφεύγει ὅμως νὰ ἀπαντήσει στὰ ἐπιχειρήματά μου. Δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι ὁ γιός του ἀκόντισε, οὔτε ὅτι χτύπησε τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ ὅτι, μπαίνοντας στὸν δρόμο τοῦ ἀκοντίου, σκοτώθηκε μόνος του καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν νεαρό· δὲν πέθανε ἐνῶ στεκόταν ἀκίνητος. Ὁ θάνατός του ὀφείλεται στὸ ὅτι διέσχισε τρέχοντας τὸν χώρο τῶν ρίψεων. Ἄν τὸ ἔκανε ἐπειδὴ τὸν φώναξε ὁ παιδοτρίβης, τότε αὐτὸς ποὺ τὸν σκότωσε εἶναι ὁ παιδοτρίβης. Κι ἂν τὸ ἔκανε μὲ δική του πρωτοβουλία, ὁ ἴδιος εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὸν θάνατό του.

{5} Προτοῦ προχωρήσω σὲ ἄλλο λόγο, θέλω νὰ καταστήσω ἀκόμη σαφέστερο ποιὸς ἔκανε τὸ ἔργο. Ὁ νεαρὸς δὲν ἀκόντισε λιγότερο εὐστοχα ἀπὸ τὰ ἄλλα μέλη τῆς ὁμάδας. Τίποτε ἀπ' ὅσα τοῦ καταλογίζονται δὲν τὸ ἔκανε ἀπὸ δικό του σφάλμα. Ὁ γιός του ὅμως δὲν ἔκανε τὸ ἴδιο μὲ τοὺς

ἄλλους θεατές, παρὰ μπῆκε στήν πορεία τοῦ ἀκοντίου. Εἶναι σαφές ὅτι τὸ παιδί, ἂν δὲν εἶχε κάνει τοῦτο τὸ σφάλμα, ποὺ εἶναι ἀποκλειστικὰ δικό του, δὲν θὰ εἶχε ὑποστῇ κανένα παραπάνω ἀτύχημα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ στέκονταν ἀκίνητοι. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ ἔριξε τὸ ἀκόντιο δὲν θὰ εἶχε διαπράξει κανένα σφάλμα ἂν κανεῖς δὲν εἶχε βρεθεῖ στήν πορεία του, κι ὁ γιὸς του δὲν θὰ εἶχε χτυπηθεῖ ἂν εἶχε σταθεῖ μαζὶ μὲ τοὺς θεατές.

{6} Θὰ σᾶς ἐξηγήσω τώρα ὅτι ὁ γιὸς μου δὲν εἶναι περισσότερο μέτοχος στὸν φόνο ἀπ’ ὅ,τι οἱ ἄλλοι ἀκοντιστές. Ἄν τὸ παιδί πέθανε ἐπειδὴ ὁ γιὸς μου ἀσκοῦνταν στὸν ἀκοντισμό, τότε ὅλοι ὅσοι προπονοῦνταν μαζὶ του θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν συνεργοὶ καὶ συνυπαίτιοι. Ἄν δὲν χτύπησαν τὸ ἀγόρι, δὲν εἶναι γιατί δὲν ἀκόντιζαν, ἀλλὰ γιατί δὲν ἔτυχε σὲ κανέναν νὰ βρεθεῖ τὸ παιδί στὸν δρόμο τοῦ ἀκοντίου του. Ὁ γιὸς μου δὲν ἔσφαλε καθόλου περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὅπως ἐκεῖνοι δὲν τὸν χτύπησαν, οὔτε κι αὐτὸς θὰ τὸν εἶχε χτυπήσει ἂν στεκόταν ἀκίνητος μαζὶ μὲ τοὺς θεατές.

{7} Καὶ δὲν εἶναι μόνο τοῦτο τὸ σφάλμα τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν φυλάχτηκε. Ὁ γιὸς μου, ποὺ δὲν ἔβλεπε κανέναν νὰ διατρέχει τὸν χῶρο, πῶς θὰ ἔπαιρνε μέτρα προφύλαξης γιὰ νὰ μὴ χτυπήσει κανέναν; Τὸ παιδί ὅμως, ποὺ εἶχε δεῖ τοὺς ἀκοντιστές νὰ ἐκτελοῦν ρίψεις, θὰ μπορούσε εὐκολὰ νὰ φυλαχτεῖ νὰ μὴν τὸν χτυπήσει κανεῖς· δὲν εἶχε παρὰ νὰ σταθεῖ ἀκίνητο.

{8} Ὁ νόμος τὸν ὁποῖο ἐπικαλοῦνται εἶναι ἀξιέπαινος. Σωστὰ καὶ δίκαια, αὐτοὺς ποὺ σκότωσαν ἀκούσια, τοὺς τιμωρεῖ μὲ ἀκούσια παθήματα. Ὁ νεαρός, ὥστόσο, ποὺ δὲν ἔκανε κανένα σφάλμα, θὰ ἦταν ἄδικο νὰ τιμωρηθεῖ στὴ θέση ἐκείνου ποὺ ἔσφαλε· τοῦ ἀρκεῖ νὰ ἐπωμίζεται τὰ δικά του λάθη. Τὸ παιδί, ὅμως, ποὺ ἔχασε τὴ ζωὴ του ἐξαιτίας δικῶν του σφαλμάτων, τιμωρήθηκε αὐτοστιγμὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτὸ γιὰ τὸ σφάλμα του. Καθώς, λοιπόν, αὐτὸς ποὺ σκότωσε ἔχει ἤδη πληρώσει, ὁ φόνος δὲν ἔχει μείνει χωρὶς ἐκδίκηση.

{9} Ὁ φονιάς ἔχει ἤδη τιμωρηθεῖ. Ἐπομένως, δὲν θὰ ἀφήσετε μέσα σας κάποια ἀνησυχία ἂν μᾶς ἀθωώσετε, ἀλλὰ ἂν μᾶς καταδικάσετε. Ὁ νεκρός, ἔχοντας ὁ ἴδιος ὑποστῇ τίς συνέπειες τοῦ δικοῦ του σφάλματος, δὲν θὰ ἀφήσει πίσω του κανένα τιμωρὸ πνεῦμα καὶ ἐναντίον κανενός. Ἄν ὅμως τοῦτος ἐδῶ ἀφανιστεῖ ἐνῶ εἶναι ἀθῶος, ἡ ἀνησυχία σὲ αὐτοὺς ποὺ τὸν καταδίκασαν θὰ μεγαλώνει.

Κι ἂν ἀπὸ τὰ λεγόμενά μας τὸ παιδί προκύπτει δράστης τοῦ φόνου, δὲν τοῦ φταῖμε ἐμεῖς μὲ ὅσα εἶπαμε, ἀλλὰ ὅσα ἔπραξε τὸ ἴδιο. {10} Καθὼς ἀποδείχτηκε μὲ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα ὅτι δράστης εἶναι τὸ παιδί, ὁ νόμος ἀπαλλάσσει ἐμᾶς ἀπὸ τὴν κατηγορία καὶ καταδικάζει αὐτὸν ποὺ διέπραξε τὸν φόνο. Οὔτε, λοιπόν, νὰ μᾶς ρίξετε σὲ συμφορὲς ποὺ δὲν μᾶς ἀξίζουν, οὔτε ἀπὸ

συμπάθεια γιὰ τὴν ἀτυχία τοὺς νὰ ἀποφασίσετε ἐνάντια στὴ θεότητα. Νὰ θυμάστε ὅτι τὸ πάθημα συνέβη ἐπειδὴ τὸ ἀγόρι μπῆκε στὴ φορὰ τοῦ ἀκοντίου. Ὅπως ὑπαγορεύει ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἀθωῶστε μας. Γιατὶ δὲν εἴμαστε ὑπαίτιοι γιὰ τὸν φόνο.